

Jacek Heidenreich

"Duchowość średniowiecza", Andre Vauchez, Gdańsk 1996 : [recenzja]

Słupskie Studia Historyczne 5, 275-279

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andre Vauchez, *Duchowość średniowiecza*.
Gdańsk 1996, s. 176

Wymieniona w tytule książka obejmuje życie duchowe od VIII w. po XIV w. Pojęcie duchowości jako *spirituales* Autor traktuje w znaczeniu nowoczesnym, panującym od XIX w., jako oznaczenie tego co duchowe, co jest niezależne od materii. Temat został przez Autora potraktowany jako próba usystematyzowania zasad życia wewnętrznego będącego wynikiem krzyżowania się niektórych aspektów chrześcijańskiego misterium i praktyk religijnych (ryty, modlitwy, dewocje) średniowiecza. Oczywiście wszystko to ujęte zostało jako Objawienie i Tradycja. Średniowiecze, jak wiadomo, jest okresem w dziejach Kościoła, w którym najważniejsze dogmaty nie były jeszcze dostatecznie określone. Stąd w ramach tzw. wewnętrznej ortodoksji istniała przestrzeń dostatecznie duża, by mogła zmieścić różne duchowości. Książka ta jest próbą nakreślenia dziejów ich formowania się, trudnej niekiedy koegzystencji i zmian.

Recenzowaną *Duchowość*, jak zaznaczono w tytule, opracował Andre Vauchez wybitny mediewista, autor wielu prac poświęconych dziejom ruchów religijnych i społecznych średniowiecza. Jest profesorem uniwersytetu w Paryżu i członkiem Instytutu Uniwersyteckiego we Francji.

Praca ma jasną, logiczną strukturę. We wstępie autor wyjaśnia pojęcie duchowości rozumianej przez niego i przedstawionej w temacie jako podstawową tezę badawczą, na którą stara się udzielić w studium odpowiedzi. Na książkę składa się pięć rozdziałów, wnioski, bibliografia, indeks osób, indeksy miejscowości i rzeczowy oraz spis ilustracji. Rozdział pierwszy zatytułowany *Geneza średniowiecznej duchowości (VIII wiek – początek wieku X)* podzielony jest na cztery części, w których autor stara się przedstawić genezę średniowiecznej mentalności religijnej ludzi. Niewątpliwie przyjęcie przez prof. A. Vauchez czuury początkowej na VIII w. podyktowane jest faktem, iż na większości wiejskich obszarów Europy Zachodniej, bez terenów położonych w basenie Morza Śródziemnego, konwersja dokonała się dopiero około 700 r. Jeszcze później przyjęcie chrystianizmu miało miejsce w niektórych regionach Germanii, gdzie

pogaństwo przetrwało aż do czasów Karola Wielkiego. Dopiero VIII w., śmiało możemy stwierdzić, stał się wiekiem triumfu chrystianizmu na Zachodzie. Władcy karolińscy wyposażeni dzięki sakrze w nadnaturalną moc, podjęli nie tylko próbę stworzenia społeczeństwa chrześcijańskiego, ale także czuli się odpowiedzialni za zbawienie swych poddanych. Istniejące implikacje i paralele wczesnośredniowiecznego chrześcijaństwa do starożytnego Izraela nie tylko przyczyniły się do sakralizacji władcy, ale także, co autor mocno akcentuje, wywarły poważny wpływ na ukształtowanie się pod wpływem Starego Testamentu mentalności religijnej i życia duchowego¹. Wobec groźby degradacji chrześcijaństwa w środowisku wiejskim do poziomu zabobonnych praktyk zaistniała potrzeba powrotu do życia w zgodzie z Prawem, odbudowy starotestamentowych zobowiązań. Paradoksalnie może to uchodzić za warunek rozwoju duchowości². Wieki VIII i IX stały się dla Kościoła czasem podporządkowania ideologii państwowej, skierowanej na sprawowanie kultu i oczekiwania na koniec świata i powrót Zbawiciela.

Rozdział drugi omawia życie monastyczne i wpływ duchowości monastycznej na ludzi świeckich w końcu wieków X i XI i zatytułowany jest *Wiek klasztorny i feudalny (koniec X wieku – XI wiek)*. Rozkład karolińskiego systemu politycznego, jaki dokonał się w X w. i jednocześnie narodziny nowych systemów feudalno-wasalnych, zbiegł się z rozwojem duchowości monastycznej. Oczywiście nie należy tego rozumieć jako ogólnego trendu w życiu Kościoła w środku *Dark Ages*. W wyniku wielkich zaburzeń, jakie przeżył Zachód między końcem X w. i połową XI w., stan duchowny pograżył się w głębokim upadku. Rozwój feudalizmu przyspieszył proces sekularyzacji, zapoczątkowany jeszcze w IX w. Pralanci coraz częściej trwonili majątki kościelne, „zawistni laicy zagarniali je dla siebie, tryb życia kleru coraz bardziej upodabniał się do stylu bytowania świeckich”³.

Zmiany te dotknęły również klasztory, chociaż należy zgodzić się z tezą autora, iż monastycyzm najskuteczniej się im opierał. W tym całym zamieszaniu istniały opactwa, takie jak Sankt Gallen, Monte Cassino czy Saint-Riquier, w których starano się zachować obserwancję i właściwe sprawowanie kultu. To z takich wspólnot, jak Cluny, Gorze, Brogne wyszły ruchy odnowy Kościoła w średniowieczu. Ta wielka rola monastycyzmu wpłynęła na przekonanie o jego wyższości nad innymi formami życia. Nowe społeczeństwo feudalne niebawem podzielone zostało według

biskupa Adalberona z Laon na trzy stany: *oratores, bellatores, laboratores* w ramach jednej ogólnej wspólnoty Ludu Bożego⁴. Ten trójdzielny schemat waloryzował rolę modlitw i wyróżniał nadto dwie kategorie ludzi świeckich: seniorów i chłopów. Klasyfikacja ta dowodzi, iż w średniowieczu kler stał ponad ludźmi świeckimi, zaś wśród świeckich panowie stali ponad poddanymi. Kościół potwierdzał tą zasadę przyznając arystokracji szczególną rangę w swoim łonie⁵.

Rozdział trzeci *Religia nowych czasów (koniec XI wieku – XII wiek)* Autor poświęcił zagadnieniom związanym z odnową życia kościelnego na tle ogólnych wydarzeń i przemian społeczno-kulturalnych w Europie Zachodniej XI w., czasów Grzegorza VII i jego wizji życia apostołskiego, którą jeszcze jako archidiacon Hildebrand, opat Cluny rozpoczął realizować w klasztorach swojej obediencji. W sposób niezwykle plastyczny łączy prof. Andre Vauchez powstanie nowych koncepcji teologicznych w Kościele i ich wpływ na życie religijne świeckich. Pod wpływem *cura animarum* świeccy coraz bardziej dążyli do tego, aby dorównać klerowi w dziedzinie życia duchowego i do zabiegania o zbawienie przy zachowaniu swej świeckiej kondycji. To zdaniem autora przyczyniło się do sukcesu, jaki odniosło wezwanie Urbana II w Clermont⁶. Stało się więc podłożem wypraw krzyżowych, genezą *świętej wojny* w obronie Grobu Chrystusa, ale także gwarancją zbawienia. Rozważania w rozdziale trzecim kończą się krótkim studium na temat ruchów wspólnotowych *vita apostolica* wśród świeckich.

W rozdziale czwartym zatytułowanym *Ewangelia w życiu codziennym: chrystianizm i poszukiwanie uświęcenia (XIII wiek – początek XIV wieku)* poruszono jakże ważny problem duchowego przesłania zakonów żebraczych *fratres minores* i braci św. Dominika. Wiek trzynasty to przede wszystkim wiek licznych ruchów kontestatorskich, które walcząc z Kościołem oskarżanym o odstępstwo i fałszowanie prawdziwych treści Pisma Świętego, posługiwały się Ewangelią jako bronią⁷. Bezsprzecznie jednak jedną z najbardziej oryginalnych cech Europy XIII w. jest rola kobiet w kształtowaniu mentalności religijnej.

Powoli zaczęły zmieniać się poglądy o niechlubnej roli kobiety od początku biblijnej Ewy⁸.

Od połowy XIII w. staje się oczywiste, że pewna liczba kobiet oddających się gorliwym praktykom duchowym, uzyskała w tej dziedzinie pewną autonomię⁹. Autor, przytaczając przykłady świętych niewiast -

Pelagii, Marii Egipcjanki, dokonuje porównania ich postaci z wielkimi XIII w., jak Klara z Asyżu. Uznanie misji kobiet według A. Vaucheza było wynikiem nie wrodzonej zdolności do świętości, lecz konwersją i intensywnymi poszukiwaniami duchowymi¹⁰.

I wreszcie ostatni piąty rozdział *Średniowieczny człowiek w poszukiwaniu Boga. Formy i treść doświadczenia religijnego* traktuje o szczególnym rodzaju duchowości, jakim był kult relikwii, wiara w cuda, sztuka na służbie chrystianizmu i mistyka. Autor w sposób gruntowny dokonuje analizy zmiany konceptu życia mistycznego od XII w. do XIV w., ukazując głównie poglądy wielkich myślicieli religijnych i ich pojmowanie osoby Boga jako centrum wszelkich przeżyć mistycznych.

Oddając się lekturze recenzowanej pracy ma się wrażenie, iż nie wyczerpuje ona tematu w sposób zadowalający. Wynikać to może chociażby z faktu, iż na źródła Autor powołuje się zbyt rzadko. Ciągłe otwarte pozostaje pytanie, jak kształtowała się w średniowieczu duchowość ludowa i jaki był jej związek z duchowością kleru.

Przechodząc do konkluzji, należy niewątpliwie stwierdzić, iż praca prof. A. Vaucheza jest dziełem zasługującym na uwagę, chociażby ze względu na swój prekursorski charakter. Synteza ta może stać się zachętą do dalszych pogłębionych badań nad życiem duchowym społeczeństwa średniowiecznego. Mając wiele walorów naukowych, jest to praca dość ogólnie traktująca temat, być może było to podyktowane warunkami edytorskimi. Polski przekład wydany jest solidnie, co jest niezmiernie ważne, ponieważ stanowi pozycję, do której historyk zagląda bardzo często. Uważam, że jest to książka, którą warto i należy przeczytać.

Jacek Heidenreich

Przypisy

1. Y. Congar, *Deux facteurs de sacralisation de la vie sociale au Moyen Age (en Occident)*. „Concilium” 1969, 47, s. 53-63
2. P. Riche, *Życie codzienne w państwie Karola Wielkiego*. Warszawa 1979
3. A. Vauchez, *Duchowość średniowiecza*. Gdańsk 1996, s. 25
4. Oratores – którzy się modlą, bellatores – którzy walczą, laboratores – którzy pracują.
5. *Annales de Quedlinburg, Monumenta Germaniae Historica*. Scriptorum, III, s.54
6. Por. S. Runciman, *Dzieje wypraw krzyżowych*. Warszawa 1987 s. 106

7. R. Manseli, *L'Eresia del male*. Napoli 1963, s. 118-149
8. Zob. B. Bolton, *Mulieres Sanctae*. „Studies in Church History” 1977, 10; C. Bynum, *Jeunes et festins. La femme et la nourriture dans la spiritualite medievale*. Paris 1994; R. Bell, *Holly Anorexia*. Chicago 1985; E. Zum Brunn, *Femmes troubadours de Dieu*. Turnhout 1988
9. Jednym z dowodów jest wiersz franciszkanina Lamprechta z Ratzbony, który zamieszcza A. Vauchez w recenzowanej pracy na s. 128.
10. Według powszechnego poglądu w średniowieczu, kobieta z natury była uosobieniem cielesności i uczuć. Tak więc nie była predestynowana do świętości, jedynie intensywne ćwiczenia duchowe miały jej to zapewnić. Zob. także C. Bynum, *Jeunes et festins...*